

Domsagohistorik

Köpings tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Köpings tingsrätt

Västmanlands västra domsaga

I slutet av 1600-talet bildade Siende, Tuhundra och Åkerbo härad en gemensam domsaga. Snevringe härad tillkom till jurisdiktionen 1719. Häradet hade tidigare ingått i änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding¹ under namnet Strömsholms län. Nästa judiciella förändring ägde rum 1796 då Åkerbo bröts ut och bildade en egen jurisdiktion. Siende, Tuhundra och Snevringe härad bildade en gemensam domsaga även fortsättningsvis. År 1858 slogs Åkerbo härad samman Skinnskattebergs härad. Skinnskatteberg hade tidigare ingått i en jurisdiktion tillsammans med Gamla Norberg, Norrbo och Vagnsbro (Gamla Norberg, Norrbo och Vagnsbro härad, se Sala tingsrätt). Den nya domsagan fick namnet Västmanlands västra domsaga.²

Åkerbo härad

Åkerbo härad höll i slutet av 1600-talet ting i både Köping, Arboga och Östuna. Det fanns inga särskilda tingshus utan tingen hölls på gästgiveriet i Östuna socken samt i rådhusen i Köping och Arboga (se nedan). Gästgiveriet i Östuna lades ned 1746 och därefter hölls ting vartannat år i Arboga och vartannat år i Köping.³ Häradets första riktiga tingshus i Köping inköptes 1797. Köping blev hädanefter häradets enda tingsställe. Tingshuset, som togs i bruk i februari 1798, låg i närheten Stora torget. Sommaren 1889 förstördes byggnaden helt i en stadsbrand. Arkivet kunde emellertid räddas. Efter branden höll häradet ting i Godtemplarlokalen invid nuvarande Barnhemsgatan under en fyraårs period i väntan på att ett nytt tingshus skulle uppföras.⁴ År 1893 kunde de nya domstolslokalerna för Åkerbo härad invigas i Köping. Tingshuset var en stor tvåvåningsbyggnad i sten, belägen vid Esplanaden inne i staden. Till en början användes även huset till tillfälliga vårdplatser för sinnessjuka.⁵

Skinnskattebergs härad

Skinnskattebergs härad hade till en början inget fast tingsställe utan tingen hölls på olika platser i häradet. Först i början av 1800-talet fick häradet ett fast tingsställe i Bysala norr om Kolsva.⁶ Ett nytt tingshus uppfördes på platsen i början av 1830-talet och togs i bruk i april 1834. Byggnaden fungerade som domstolslokal fram till 1906 då häradets tingsplats flyttades till Köping i samband att Skinnskattebergs och Åkerbo tingslag slogs samman ett enda tingslag.⁷ Tingshuset i Bysala köptes av kommunen och gjordes om till skola 1907.

Snevringe härad

Domsagan utökades med ännu ett tingslag från och med 1929 då Snevringe överfördes från Västmanlands södra domsaga (Siende och Tuhundra härad, se Sala tingsrätt). I Västmanlands västra domsaga ingick efter förändringarna två tingslag, Åkerbo och Skinnskattebergs härad tingslag samt Snevringe tingslag.⁸ Snevringe härad hade sedan lång tid tillbaka sitt tingsställe vid Herrevad i Kolbäck. Till en början hölls tingsförhandlingarna i en tingssal som var inrymd i en av flyglarna till gästgiveriet i Kolbäck. I början av 1890-talet påbörjades emellertid uppförandet av ett

¹ Livgeding utgjordes av områden som fram till 1720 gavs åt svenska änkedrottningar för att de därav skulle uppbära underhåll i form av skatter eller andra inkomster.

² Almquist, 1954, s. 158.

³ Björnånger, otryckt manuskript, s. 8.

⁴ Björnånger, 1989, s. 145 och 149; Björnånger, otryckt manuskript, s. 11.

⁵ Björnånger, 1993, s. 10.

⁶ Bark, 1974, s. 215.

⁷ Bihang till SFS 1905 nr 56.

⁸ SFS 1928:176.

tingshus, och invigningen ägde rum 1894.⁹ Byggnaden låg intill gästgiveriet och nära järnvägen. Kolbäck var tingsställe fram till 1996.

Rådhusrätter

Städerna Arboga och Köping låg under rådhusrätt. Arboga grundades på medeltiden och fick stadsrättigheter på 1200-talet. Det äldsta kända rådhuset uppfördes ursprungligen som stadskyrka, men donerades till staden på 1630-talet för att byggas om till rådhus. De första domstolsförhandlingarna i det nya rådhuset hölls troligtvis 1637. Yttre förändringar genomfördes på 1750-talet. Rådhuset var beläget vid Stora Torget mitt inne i Arboga. Rådhusrätten drogs in 1939, och staden Arboga förenades med Åkerbo och Skinnskattebergs tingslag i Västmanlands västra domsaga.¹⁰

Även Köping låg under rådhusrätt. I slutet av 1680-talet (1687-1688) uppfördes ett rådhus mitt på torget i staden, intill stadskyrkan. Åkerbo härad höll också ting i byggnaden under en tid (se ovan).¹¹ Det äldre huset revs 1877 då ett nytt rådhus uppfördes vid samma torg. Rådhusrätten i Köping upphörde från och med 1958 och staden förenades i judiciellt hänseende, liksom Arboga tjugo år tidigare, med Åkerbo och Skinnskattebergs härads tingslag i Västmanlands västra domsaga.¹²

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹³ Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. År 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. År 1971 bilades Köpings tingsrätt. Tingsställena placerades i Köpings, som dessutom var kansliort, samt i Kolbäck.¹⁴ Västmanlands västra domsaga ändrade samtidigt namn till Köpings domsaga.

Köpings tingsrätt

Åkerbo härad

Domsagotillhörighet:	1680–1718	Med Siende och Tuhundra härad
	1719–1795	Med Siende, Tuhundra och Snevringe härad
	1796–1857	Egen domsaga
	1858–1928	Med Skinnskattebergs härad ¹⁵
	1928–1970	Med Skinnskattebergs och Snevringe härad ¹⁶

⁹ Kilbro, 1976, s. 7.

¹⁰ SFS 1938:158.

¹¹ Björnånger, otryckt manuskript, s. 8A.

¹² SFS 1956:645.

¹³ Västmanlands västra domsaga utgjordes i början av 1950-talet av, som sagts ovan, två tingslag. I Åkerbo och Skinnskattebergs tingslag ingick Kung Karls, Medåkers, Bro-Malma och Skinnskattebergs landskommuner, Kungsörs köping samt Arboga stad. Snevringe tingslag omfattade Ramnäs, Sura, Munktorps och Kolbäck landskommuner samt Hallstahammars köping (SFS 1950:455).

¹⁴ SFS 1970:295. Köpings tingsrätts domkrets omfattar idag Arboga, Hallstahammars, Kungsörs, Köpings, Skinnskattebergs samt Surahammars kommuner (SFS 1982:996).

¹⁵ Domsagan benämndes Västmanlands västra domsaga.

Tingsplatser:	1680–1746	Köping, Arboga och Östuna
	1746–1970	Köping

Häradshövdingar

Aron Sylvius	1680–1693
Johan Ahlman	1693–1695
Erik Sparrman	1695–1696
Andreas Plantin	1696–1699
Peter Johan von Bysing	1699–1713
Carl Christiernin ¹⁷	1714–1741
Erik Wilhelm von Christierson	1741–1747
Magnus Melander	1747–1750
Erik Ehrenheim	1750–1763
Erik Gustaf Laurin	1763
Alex Alexander Lagerhjelm	1755–1788
Adolf Fredrik Nauckhoff	1788–1796
Anders Jakob Hökerberg	1796–1811
Per Johan Ekbon	1811–1812
Jonas Petter Schenström	1812–1825
Axel Fredrik Grandelius	1825–1847
Justus Ludvig Eurén	1847–1858
Johan August Hjärne	1858–1878
Carl Ingvar Wåhlin	1879–1894
Karl Isak Anders Johan Bergström	1895–1900
Johan Olof Clarus Wallin	1901–1930
Lars Oscar August Montelius	1930–1947
Carl Axel Durling	1948–1958
Jerker Utterström	1959–1970

Skinnskattebergs härad

Domsagotillhörighet:	1680–1857	Med Gamla Norbergs, Norrbo och Vagnsbro härad
	1858–1928	Med Åkerbo ¹⁸
	1928–1970	Med Åkerbo och Snevringe ¹⁹

Tingsställen:	1834–1906	Bysala
	1906–1970	Köping

Häradshövdingar

Jakob Boij	1680–1682
Per Hök	1682–1698
Lars Hvasser	1698–1716
Erik Mohrmarck	1716–1730
Peter Berger	1733–1742
Carl Sadelin	1742–1746

¹⁶ Jfr kungl. brev den 14 juni 1928.

¹⁷ Adlad von Christensson

¹⁸ Domsagan benämndes Västmanlands västra domsaga.

¹⁹ Jfr kungl. brev den 14 juni 1928.

Jakob Ekebon	1747–1762
Carl Törneros	1762–1776
Casper Gyllenbåå	1776–1804
Per Waller	1805–1842
Knut Wilhelm Sandels	1843–1857
Johan August Hjärne	1858–1878
Carl Ingvar Wåhlin	1879–1894
Karl Isak Anders Johan Bergström	1895–1900
Johan Olof Clarus Wallin	1901–1930
Lars Oscar August Montelius	1930–1947
Carl Axel Durling	1948–1958
Jerker Utterström	1959–1970

Rådhus

Städer med rådhusrätt: Köping –1957
 Arbogafrån 1200-

Litteratur

- Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955
- Bark, Hernfrid: *Ur Skinnskattebergsbugdens historia*, Västerås 1974
- Björnånger, Oskar, *Köpings tingshus hundra år 1993*, Köping 1993
- Björnånger, Oskar: *Köping: från forntid till nutid*, 2:a upplagan, Köping 1989
- Bergquist, G "Om Arboga stads rådhus" I: *Hembygdsföreningen Arboga minnes årsbok 1960*, Arboga 1961
- Corin, Carl-Fredrik, *Arboga stads historia, del II. Från 1500-talets mitt till 1718*, Arboga 1978
- Kilbro, Ann-Katrin: *Byggnadsinventering Kolbäck*, Hallstahammar 1976

Otryckt material

Björnånger, Oskar, *Rätt tingsstad i Åkerbo härad*, otryckt manuskript.